

Kurdiyât

Yıl/Sal/Year: 2023

Sayı/Hejmar/Issue: 7

e-ISSN 2717-8315

DOI: 10.55118/kurdiyat.1296638

Rûpel/Sayfa Page: 59-73

MELA 'EBDIRREHÎMÊ WESTANÎ Û ŞERHA WÎ LI SER DÎWANA MELAYÊ CİZÎRÎ

Tahsin İbrahim DOSKÎ

Kurte

Dîwana Melayê Cizîrî yek ji şaheserên edebiyata kurdî ya klasîk e û di medreseyan de hatiye xwendin. Ji ber vê yekê gelek alim û edîben kurdan li ser *Dîwana* Melayê Cizîrî şerh nivîsine. Yek ji wan şerhan jî ya Mela 'Ebdîrrehîm (1894-1956) ye ku ew jî Westana Wanê tê dinyayê. Şerha Mela 'Ebdîrrehîmê Westanî heta roja îro wek destnivîs veşartî maye û di alema zanistî de nehatiye niyasîn. Westanî şerha xwe bi sê zimanan an ku bi erebî, fârisî û tirkîya osmanî nivîsiye û di şerhê de gelek haşîye û tarîx danîne. Mijara vê nivîsarê nasandina Mela 'Ebdîrrehîmê Westanî û şerha wî ya li ser *Dîwana* Melayê Cizîrî ye. Em hêvî dikin ku bi vê nivîsarê şerha Westanî dê di lîteratura edebiyata kurdî ya klasîk de zêde bibe.

Peyvên Sereke: Şerha metnan, Melayê Cizîrî, *Dîwana* Melayê Cizîrî, Mela 'Ebdîrrehîmê Westanî, Şerha *Dîwana* Melayê Cizîrî.

59

Cureya Nivîsarê/Makale Türü/Article Types:
Nivîsara Lêkolînê/Araştırma Makalesi/Research
Article
Dema Hatînê/Geliş Tarihi/Received:13.05.2023
Dema Pejirandinê/Kabul Tarihi/Accepted:
10.06.2023
Tahsin İbrahim Doski, Araştırmacı Yazar, MEB
Duhok.
tahsin.doski92@gmail.com
Orcid: 0009-0000-3052-8349

Atrf: Doski. T. İ. (2023). "Mela 'Ebdîrrehîmê Westanî
û Şerha Wî li ser *Dîwana* Melayê Cizîrî", *Kurdiyât*,
7, 59-73.

Citation: Doski. T. İ. (2023). "Mullah 'Abd al-Rahim
Wastanî and his Sharh on the Mullah Ahmad al-
Jazerî's *Dîwan*", *Kurdiyât*, 7, 59-73.

Molla Abdurrahim-i Vestanî ve Molla Ahmed-i Cizîrî Divanî Şerhi

Özet

Molla Ahmed-i Cizîrî'nin *Divan*'ı, klasik Kürt edebiyatının başyapıtlarından biridir ve klasik Kürt medreselerinde okutulmuştur. Bu nedenle birçok Kürt alim ve edip, Molla Ahmed-i Cizîrî'nin *Divan*'ını şerh etmişlerdir. Bu şerhlerden biri de Van'ın Gevaş ilçesinden olan Molla Abdurrahim-i Vestanî (1894-1956) şerhidir. Molla Abdurrahim-i Vestanî'nin yazmış olduğu şerh bugüne kadar elyazması olarak saklı kalmış ve bilim dünyasında tanınmamıştır. Vestanî kitabını Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi olmak üzere üç dilde yazmış ve şerhinde çokça haşiyeler ve çeşitli tarihler kaydetmiştir. Bu yazının konusu Molla Abdurrahim-i Vestanî ve onun Molla Ahmed-i Cizîrî *Divan*'ına yazmış olduğu şerhin tanıtılmasıdır. Umarız ki bu makaleyle sözkonusu şerhin Klasik Kürt Edebiyatı literatürüne eklenmesine ve tanınmasına katkıda bulunuruz.

Anahtar Kelimeler: Metin şerhi, Molla Ahmed-i Cizîrî, Molla Ahmed-i Cizîrî Divanı, Molla Abdurrahim-i Vestanî, Ahmed-i Cizîrî Divanı şerhi.

Mullah ‘Abd al-Rahim Wastanî and his Sharh on the Mullah Ahmad al-Jazeri’s Dîwan

Abstract

Mullah Ahmad Jazeri’s *Dîwan* is one of the masterpieces of classical Kurdish literature and was taught in classical Kurdish madrasas. For this reason, many Kurdish scholars and litterateurs have written many *sharhs* on Mullah Ahmad Jazeri’s *Dîwan*. One of these *sharhs* is that of Mullah ‘Abd al-Rahim Wastanî (1894-1956) from the Wastan/Gevaş district of Van. The *sharh* written by Mullah ‘Abd al-Rahim has remained hidden as a manuscript until today and has not been recognised in the scientific world. Wastanî wrote his book in three languages, Arabic, Persian and Ottoman Turkish, and recorded many notes and dates in it. The subject of this article is to introduce Mullah ‘Abd al-Rahim Wastanî and his *sharh* on the Mullah Ahmad Jazeri’s *Dîwan*. We hope that this article will contribute to the inclusion and recognition of this *sharh* in the literature of Classical Kurdish Literature.

Keywords: Literary sharh, Mullah Ahmad Jazeri, Mullah Ahmad Jazeri’s *Dîwan*, Mullah ‘Abd al-Rahim Wastanî, Sharh on the Jazeri’s *Dîwan*.

Destpêk

Mela 'Ebdirrehîmê kurê 'Ebdirrehmanê Westanî (1894-1956) yek ji wan zana û edîb û şa'irên kurd e yên jîyê xwe di xizmeta edebîyata kurdî da borandîn û berhemeka hêja pêşkêşî rewşenbîrîya kurdî kirî. Belê ji ber mana berhema wî di nav berperên tozgirtî yên destnivîsan û neçapbûna wan heta evro jî ev edîb û zanayê me wekî hêjayîya xwe nehatîye nîyasîn. Di vê nivîsîna xwe da me divêt wî bi kurtî bideyne nîyasîn û çendekê li dor yek ji hêjatîrîn karên wî yên edebî biaxivîn ew jî şerh û te'liqatên wî ne li ser *Dîwana Melayê Cizîrî*.

Wekî tete zanîn Melayê Cizîrî serkêşê alaya şî'ra kurdî ye û dîwana wî navdartîrîn dîwan û berhema edebî ye bi zimanê kurdî hatîye nivîsîn û nêzik e bibêjîn, şa'irekê klasîkê kurmanc nîne piştî Cizîrî hatibe û *Dîwana Cizîrî* kar lê nekiribe. Her ji ber vê çendê bûye her di kevn da û hêsta li ser demê Cizîrî bi xwe pitir ji şa'irekî kar bo hindê kirîye ku derbirîne ji î'caba xwe bi şî'rên Cizîrî bi rêka texmîskirina hindê ji wan şî'ran biket û piştî Cizîrî jî gelek zana û edîban hizir di hindê da kirin ku hindê şî'rên Cizîrî yan jî *Dîwana* wî hemîyê şerh bikin û alozîyên wê li ber xwandevanan vekin, da ew pitir xweşîyê pê bibin û tamê jê wergirin. Li dû zanînen heta evro gehîştîne me, em dişên bibêjîn, hizra şerhkirina şî'rên Melayê Cizîrî cara êkê bo hindê zanayên devera Badînan (li dûmahîya sedsala 18ê û destpêka sedsala 19ê zayîni) dizivire.¹ Li vêrê bi tinê dê îşareteka kurt bidim navên hindê ji wan zanayan:

1. Çend Şerhên Dîwana Melayê Cizîrî

Heta roja îro gelek şerh li ser *Dîwana Melayê Cizîrî* hatine nivîsîn. Hinek ji wan bes li ser çend xezel û qesîdeyên wî hatine nivîsîn û hinek ji wan jî bi temamî li ser *Dîwana* wî hatine nivîsîn. Li jêrê em ê behsa çend şerhên sereke bikin.

1.1. Mela Cercîsê kurê Mela Mihemedê Erbîlî

Ew ê li bajêrê Erbîlê hatîye ser dinyayê û li wêrê mezin bûyî û feqîyatî li nik gelek seydayan kirî heta dûmahîyê îcaza melatîyê li bajêrê Bexdayê ji Mela Sibxetullahê Heyderî wergirtî. Vî zanayî bo demekê li bajêrê Erbîlê melatî kir, paşê li sala 1180yî mişextî qeşa Mûsilê kir û li wêrê bû mela û ders dane feqîyan, paşî zivirî Erbîlê û piştî demekê dubare zivirî Mûsilê û vê carê dîroknivîsê mûsilê yê navdar Mihemed Emînê 'Umerî ders li nik wî xwandin û bo demekê qeşa bajêrê Akreyê kir û li wêrê karê melatî û dersdanê kir piştî mirina zanayê Mûsilê yê mezin Şêx Mûsayê hedadî li sala 1186an mezinê Mûsilê Suleymanê Celîlî ew daxwaz kir û li şûna Şêxê Hedadî deyna û bo demekê ew xutbexwîn û seyda bû li medreseya Mihemed Paşayê Celîlî li Mûsilê her wesa wî melatî li mizgefta Zewrayê jî kiribû. Li sala 1161an çûbû Hecê û li sala 1026/1791ê li Mûsilê çûbû ber dilovanîya Xudê. Li sala 1185ê Mişextî demê ew li Akreyê wî kitêbek bi navê *el-Rîsâlete'l-Fethîye* bi zimanê farisî bo hakimê Akreyê Fethullah Paşayî nivîsî tê da şerha xezeleka Melayê Cizîrî kir ewa li despêkê dibêje:

Tu sehergeh bi temaşa were bazarê hudûs

Lê ne bê faîde azarî nedet xarê hudûs

1 Ji bo listeka berfireh bnr. Adak, A., Acar, H. û Aykaç, Y. (2017), "Bibliyografyaya Melayê Cizîrî", *Mukaddime*, cilt 8, jimar 3, Hejmara Taybet - Melayê Cizîrî, r. 180.

Divêt em vê jî diyar bikin, hindî me zanî -heta vê gavê- eve yekemîn zana ye şî‘reka Melayê Cizîrî şerh kirî.

1.2. Mela Yehya kurê Xalidê Baleteyî yê Mizîrî

Zanayê mezin ê devera Badîna û seydayê zanayên ‘Îraqê hemî ew ê nav û dengên wî ji hindê belavtir ku hewceyî bi hindê hebe em wî bideyne nîyasîn. Li sala 1222/1808ê û li ser daxwaza Zubeyr Paşayê kurê Îsma‘îl Paşayê Mîrê Amêdîyê, wî şî‘ra Melayê Cizîrî “Muxbeçeyên Mey-firoş” bi farisî şerh kirîye.

1.3. Mela Salihê kurê Mela Cibraîlê kurê ‘Usmanê kurê Husênê kurê Xasê Siracîyê Akreyî

Jîyana wî bi berfirehî me nezanîye, belê ji hindêk destnivîsan tete zanîn ku ewî li bajêrê Mûsilê û Akreyê xwandina xwe wergirtîye. Wî du şî‘rên Melayê Cizîrî bi zimanê farisî şerh kirîne. Yek şî‘ra “Tu sehergeh were bazarê hudûs” û ya di “Sîrrê wehdet ji ezel girtîye hetta bi ebed”. Wî ew li serdema mîrê Amêdîyê Zubeyr Paşayê kurê Îsma‘îl Paşayê kurê Behram Paşayî nivîsîne li sala 1227/1812ê.

1.4. Seyîd Ehmedê Gelîrmanî

Jîyanî wî jî me bi berfirehî nezanîye. Wî jî şî‘ra Melayê Cizîrî “Ismê te ye mektûb” bi farisî şerh kirîye û wekî ji gotina wî diyar dibe wî ev şerhe li ser daxwaza Şêx Nûreddînê Birîfkî danaye. Her weha tete gotin ku Şêx Nûreddîn Xezûrê wî bû.

1.5. Şerha Şî‘ra “Bi husna ehsenu’t-teqwîm”

Ev şerhe bi zimanê ‘erebî ye, belê mixabin xwudanê wê nehatîye nîyasîn, belê ew jî her li naverasta sedsala 13ê mişextî (nîveka yekê ji sedsala 19ê) bû. Piştî vê desteka zanayan li dû agehdariyên me li nîveka yekê ji sedsala biştê zayînî hizira şirovekirina Dîwana Melayê Cizîrî li nik hindêk zanayên devera Cizîra Botan peydabû û di dîroka edebîyata kurdî da ji tiştên aşkera ye ku Mela ‘Ebdisselamê Cizîrî (1878-1952) û Mela Ehmedê Zivingî (1893-1971) ji wan zanayên Botanî bûn yê her yekê şerheka hêja bi zimanê ‘erebî *Dîwana* Melayê Cizîrî danayî. Ji ber ku her du şerhên wan di çapkirî ne ew yê hatîne nîyasîn, lew hewce naket em behsê wan bikin. Belkî yek ji zanayên hevçax bo wan û tîkelî di gel wan heyî û wekî wan (û berî wan jî) xem ji şerhkirina *Dîwana* Melayê Cizîrî xwarî û heta niha nehatîne nîyasîn Mela ‘Ebdirrehîmê Westanî ye, ew ê şerha wî mixabin heta evro jî di nav destnivîsa xwe da veşartî mayî.

2. Kurtejiyana Mela ‘Ebdirrehîmê Westanî

Navê wî Mela ‘Ebdirrehîmê kurê ‘Ebdirrehmanê kurê Îbrahîmê kurê Yûsîfê Westanî ye. Westan [Gevaş] wekî hindêk caran bo diête gotin, bajêrkekê navdar ê devera Wanê ye, dikeve başurê Behra Wanê û berê li serdema mîrnişînên kurdan ew yek ji cihên giring ên mîrên Hekarê bû û hingê ew bi ser Culemêrgê ve bû.

Mela ‘Ebdirrehîm li sala 1894ê zayînî li Westanê hatibû ser dinyayê. Lew dibêjinê Mela ‘Ebdirrehîmê Westanî û her li wêrê wî dest bi xwandina melatîyê kiribû, paşê piştî demekê ew çûbû Wanê û li nik zanayên wê jî bo demekê xwandina xwe bi rêve bir. Demê Şerê Cîhanî yê Yekem li

sala 1914an rû dayî û devera Serhedê tûşî şer û xela û celayê bûy, Mela 'Ebdirrehîm -û hingê jîyê wî li dorên bîst salîyê bû- ji devera xwe mişext bû û ber bi Cizîra Botan ve hat û li wêrê xwandina xwe timam kir. Paşê wî li Cizîrê li nik komeka seydayên mezin 'ilmê şer'î û tesewifê wergirt. Ji wan seydayan, Mela Mihemed Se'îdê Cizîrî ew ê bi nasnavê "Şêxê Meczûb" diête nîyasîn û Mela 'Ebdisselam Nacîyê Cizîrî û Şêx Se'îdê Cizîrî ew bi nasnavê "Şêx Seyda" diête nîyasîn. Piştî wî xwandina xwe bi dûmahî înayî û îcaze standî, dest bi karê melatîyê kir û li sala 1949an bi rengekê resmî wek Mela ji layê hukûmetê ve hate damezrandin û bû melayê Mizgefta Mushefa Reş li Cizîra Botan.

Ji bilî seydayên wî yên rêzê ew ên me navê hindekan înayî, ew yek ji şagirdeyên Mela Se'îdê Kurdî jî bû ewê bi nasnavê Bedî'uzzemanê Nûrsî diête nîyasîn û seydayê Mela Se'îd di mulheqê *Emîrdaxê* [Emirdağ Lahikası] da navê wî tîne û dide aşkerakirin ku ew yek ji telebên wî yên kevn e (Nursî, 2011: 321).

Ji bilî zimanê kurdî wî zimanê 'erebî û farisî û osmanî jî dizanî. Li sala 1956ê zayîni li bajêrê Cizîra Botan yê çuyî ber dilovanîya Xwudê.² Ji berhema Westanî hatîye zanîn ev in ku hêşta çî berhemên wî nehatîne çapkirin.

1- Kitêba Dilaîle'l-Sibyan.

2- Şerh û te'lîq li ser *Dîwana* Melayê Cizîrî (bi 'erebî, farsî û tirkî).³

3- Komeka şî'ran.

3. Şerha Mela 'Ebdirrehîmê Westanî bo Dîwana Cizîrî

Ji bilî ku Mela 'Ebdirrehîmê Westanî mirovekê zana bû bi 'ilmê melatîyê û şareza bû bi terîqetê û ji bilî ku wî jîyana xwe hemî di gel melayên medreseyê û şêxên tesewifê biribû serî. Ew edîb û şa'îrekê jêhatî jî bû û hejmareka seyda û hevalên wî yên wî peywendî pê ve heyî jî li demê xwe li Cizîrî her bi vî rengî bûn wekî Şêxê Meczûb, Şêx Mihemed Se'îdê Cizîrî û Mela 'Ebdisselamê Cizîrî hwd. Melatî, sûfîyatî û şa'îrîya Westan, her wesa jîyana wî li Cizîrê nêzik ji cih û şunwar û nefesa Melayê Cizîrî, yeka hind ji wî çekiribû ku ew xwe wek feqî û murîdekê Melayê Cizîrî bizane. Vê çendê her zû ew pal dabû ku xemê ji şî'ra Melayê Cizîrî bixwe û li dû daneyên dîwana wî yên destnivîs bigere û daneyan bi rêkûpêktir û timamtir bo xwe berhev biket û bi destê xwe binivîse. Piştî hingê bîr û boçûnên xwe û hizir û dîtinên xwe li dor pitir cihan ji dîwanê car wek haşîye û dehmen li dewr û berên dîwanê, car jî li ser hindek berperên cuda binivîse, heta dûmahîyê ew berperên wî berhev kirin geştiyê 387 berperan. Di encamê da daneyeka dî ya tîr te'lîq û haşîye ji *Dîwana* Melayê Cizîrî ji layê wî ve hatîye amadekirin.

Ew bi xwe Mela 'Ebdirrehîmê Westanî di jîyana xwe da pitir ji daneyekê ji *Dîwana* Melayê Cizîrî nivîsîye û pitir ji daneyekê bi xetê wî di pertûkxaneyê me da heye. Belê demê em wê daneyê dixwînin ya wî bi haşîye û şerh û te'lîq ve nivîsî, ya ku me divêt li vîrê bi berfirehî bidine nîyasîn, bo me aşkera dibe ku wî ev berhema xwe li Remezana sala 1353/1934ê danabû, li serdemê hukûmeta Mîstefa Kemal Paşayî ew ê zordarîyeka ducarkî li mizgeft û medreseyên kurdan û xelkê wan kirî. Carekê ji ber ku ew kurd in û carekê ji ber ku ew musulman in û daxwaza şerî'eta

2 Ji bo agahiyên berfirehtir bnr. A. Bingöl (2008), *Kulîlkên Baxê Botan*, Diyarbekir: Enstîtuya Kurdî ya Amedê, r. 117-118.

3 Kopyeyeka vî destnivîsê me ji Prof. Dr. Abdurrahman Adak wergirtiye. Kitêb bixwe di pirtûkxaneyê taybet a Abdullah Yaşın da ye.

Xwudê dikin. Li wê demê dinya li Mela 'Ebdirrehîmî -û yên wekî wî- hatîye êk ji ber melatî û kurdîniya wî, wî penaya xwe bire ber *Dîwana* Melayê Cizîrî. Li dîwana wî xemên demê xwe yê tijî nexweşî verevandin û ji bilî tengavîya mezin ewa bi ser milletî da bi giştî hatî, wî demî tengavîyeka taybet hebû Mela 'Ebdirrehîm tê diborî, ew jî mirina kurê wî Mehemedî bû, di ser û berekê hosa da wî dest bi nivîsîna vê berhema xwe kiribû. Her çend e Mela 'Ebdirrehîm feqîyê Mela 'Ebdisselamê Cizîrî bû, xwudanê şerha Dîwana Cizîrî ya navdar. Belê, li dû vê dîrokê hizira me pitir bo hindê diçe ku wî berî seydayê xwe hizira nivîsîna şerha dîwanê kirbe, her çend e me bi durîstî nezanîye kanê Mela 'Ebdisselamî li çi demî şerha xwe danaye, her çend e hizir pitir bo hindê diçe ku piştî ew mişext bûyî Sûrîyê li sala 1933an wî şerha xwe danabe.

Mela 'Ebdirrehîm li pitir ji cihekî, û bi pitir ji manekî, behsê dîrok û kawdanên nivîsîna dîwanê diket wekî li cihekî dibêje:

فالمرجو من الإخوان أن لا يجعلوني هدف الاعتراض والملام، لأنني كتبت بقلب حزين و عين باك، و بالقلم الشلل و العقل الأخل و القلب الدغل، و فراق ثمرة فؤادي محمد، و تشنتت حالي، و النوائب و الوجعان و الضرب و المصائب التي ظهرت في عصر حكومة كمال باشا الذي أعمل على العباد ما شاء من البدائع و القتل و الضرب، و إنني ما داخلت فيه إلى الآن لكن لمنفعة الإخوان و شوقا لعدم انهدام آثار ملا أحمد قدس سره على كل حال كتب له.

Her weha li cihekê di dibêje:

صححت هذا الديوان على النسخة القديمة الموجودة المكتوبة في عصر حكومة عز الدين شير بك أمير الجزيرة العمرية وهي النسخة التي كتب على يد ملا محمد سعيد المزوري يحيى أفندي زاده غفر الله لهما و لوالديهما أمين. در سنه هزار و دو صد و شصت و هشت از هجره خیر الأنام عليه أفضل الصلاة و السلام سنة ١٢٢١ هـ رجب في (١١) تمام كتاب ديوان حضرة محبوب حق و مجذوب مطلق طائر كركره أوج فصاحت بلبل گلین چمن ملاحت عندليب مدح سراى شاهد معنى طوطى شكر لشكر حقائق رعنا شيخنا و مرشدنا الشيخ أحمد الجزري قدس الله سره و عم خيره و بره نفعنا الله تعالى من بركاته...

Ji vê gotina wî diête zanîn ku yek ji jêderên wî daneya xwe ji dîwanê di gel hevberkirî û bo serraştîkirinê mifa jê dîtî, ew dane bû ya şa'irê Badînî yê navdar Mela Mihemed Se'îd Mihrî (nevîyê Mela Yehyayê Mizûrî) li 11ê Receya sala 1268ê mişextî (1/5/1852) li Cizîrê nivîsî, li serdema Mîrtîya Êzdînşêr Begê Botanî. Her dîsa li dûmahîya destnivîsa Mela 'Ebdirrehîm îşaretê didete wan nexweşî û tengavîyan yên wî demî heyîn ji ber hukûmdarîya Kemal Paşayî û dibêje:

قد تم ديوان المجذوب الحق، المحروق في العشق الأزل، العاطش لنور جمال لم يزل، ملا أحمد الجزيري، قطب الدين و سلطان العاشقين، قدس الله أسرار العزیز، اللهم ارض عنه كما يحب، على يد أحقر الوری المنذب الطامع للعفو والدعاء، عبد الرحيم بن عبد الرحمن الوسطاني في بلدة الجزيرة العمري في سنة ١٢٣١ هـ من الهجرة النبوي في عصر حكومة كمال باشا

صبت علينا مصائب لو أنها صبت على الأيام لصرن لياليا

فافهم أه أه

Her wekî wî bi vê beyta şa'irê ya dûmahîyê divêt bi rengê nepenî bibêje, hukûmeta Kemal Paşayî musîbeteka mezin e bi ser me da hatî, û li cihekê di jî her îşaretê didete vê meselê, demê dibêje:

كتبت في كم سنين، و ربطت الحواشي و الزوائد بها مع دم كبدي و دموع عيني، و نزول المصائب علي و على زماني لا تضبطه الدفاتر، الحكم لله القادر، أه من الموت، يا سابق كل فوت، ارحم بجلال وجهك الكريم، و بكلامك القديم، و ببرهانك العظيم على عبدك الضعيف عبد الرحيم سنه ١٢٥١ هـ.

Dîyar e piştî Mela 'Ebdirrehîm ji nivîsîna dîwanê bi dûmahî hatî, ji nû yê deşt daye dana haşî-ye û te'liq û şerhan li ser gelek cihan ji dîwan û li wan cihên te'liqa wî ya dirêj wî hindek perên cuda bi kar înayîne û dayîne di gel dîwanê û hindek caran jî wî hindek perikên biçûk û qedên kaxezan jî bi kar înayîne.

Mela 'Ebdirrehîmî haşîye û dehmenên dîwanê bi sê zimanan nivîsîne. Lew berhevkirina vê berhemê bo çapê kesekê wesa pê divêt van her sê zimanan bizane û demê mirov şerh û te'liqên Westanî li ser dîwanê dixwîne û hevber diket di gel şerha Mela 'Ebdisselamî û Zivingî mirov tê diîne der ku ew di têgehiştina xwe da kûrtir bûye û gelek meseleyan ew pitir li dû çûye. Belê kêmasîya wî ew e wî şerheka timam nenivîsîye ku hemî cihên dîwanê verbigire, belkî wî hindek te'liqên cuda cuda li ser hindek cihên dîwanê danayîne.

4. Deştivîsa Mela 'Ebdirrehîmê Westanî

Mela 'Ebdirrehîmî çend tişteken di yên bimifa di deştivîsa xwe de nivîsîne. Bo nimûne, li serê wê çend berperek li dor kêş û weznên şî're nivîsîye û her kêşekê hindek nimûne bo înayîne. Ji bilî behrên 'erûzî yên behs jê kirî wî behsê rengên meqaman jî kirîye. Aşkera diket ku bi serbor hatîye bineciherkirin ku her şî'reka Melayê Cizîrî demekê rojê bo xwandina wê heye; da karlêkirina wan li ser guhdaran pitir be. Der bareyê vê çendê ew bi 'erebî dibêje:

اعلموا يا أيها الإخوان كما أن كل بيت من هذا الديوان له نظم من علم العروض من الأوزان المقبول، كذلك لقراءتها وقت و ساعة خاص بها، بحسب علم الموسيقى كما جرب و زاد التأثير للمستمعين، مثلا: فعول مفاعيل من أوزان العروض له ساعة زحل، مستقلن فاعلن له ساعة مشترى...

Her wesa wî li hindek cihan hindek mifayên cuda cuda jî qeyd kirîne, li dor dîroka mirina hindek kesan yan rûdana hindek qewmîyan. Wekî bo nimûne li cihekî behsê wê dîrokê diket ya ku li ser kêlîya Mem û Zînê li Cizîrê hatîye nivîsîn û dibêje:

تاريخ مم و زين المتوفيان بالجزيره في زيرداب تحت مدرسة أمير أبدال في جنب المقبرة من طرف الغرب وكان مكتوبا على الحجر المنصوبان عند رجليهما توفيت فلانة في سنة أربعة و خمسين و ثمانمائة، في جانب الشمال من الجدار و قدامهما كذلك كتب على الحجر: توفي كلاهما في يوم الإثنين في سنة أربعة و خمسين و ثمانمائة. هذا ما رأيناه و كشفناه برأي العين فيكون في عصري ١١٥ سنة وفاتهما. وأنا المذنب عبد الرحيم الوسطاني الساكن بالجزيرة ٤٥٣١.

يا ناظرا فيه سل بالله مرحمة على الشهيدين واستغفر لكتابه.

Li ser te'liqên Mela 'Ebdirrehîmî hejmareka dîrokan diêne dîtin. Ew jî eve ne, 1353,1366, 1371 û 1375 . Ji vê diête zanîn ku heta wê sala ew tê da mirî jî hêsta wî te'liq lê zêde dikirin. Li dûmahîya deştivîsê jî Mela 'Ebdirrehîmê Westanî çend perper li dor şerha hindek zarav û muştelihatên Dîwana Cizîrî berhev kirîne, wek ferhengokeka biçûk û ew di şerha xwe da bo van peyvan li dû rêbaza sûfîyan çûye.

5. Şî'reka Şêx Mihemed Tahîrê Maî

Ji mifayên ku di deştivîsa Mela 'Ebdirrehîmî da bi ber çavên me dikevin, ew e wî şî'reka farisî ya Şêx Mihemed Tahîrê kurê Mela 'Ebdirrehmanê Maî (kd. 1915) di medha Melayê Cizîrî da bi zimanê farisî înafe. Çunkî ev şî're bi hizira min hêsta belav nebûye me divêt deqê wê li vêrê

bînîn. Şêx Mihemed Tahirê Maî dibêje:

دهد رونق فزای لا جرم بر شعر خاقانی
چو کلشن سر بسر از سنبل و نسرين و از لاله
پر از ریحان و نرگس از شقائقهای نعمانی
برقت برگ گول سیراب چون شاهبسر و افرام
به بو چون مشک و چون کافور و همچون عطر کرمانی
چو حافظ در معانی و بلاغت می رباید گو
ز میدان فصاحت طعنه‌بخش نظم قا آنی
ز سعدی و ز جامی می دهد اشعار آن اشعار
نظامی نظم خود سازد نثار آن بآرزانی
کند احیای دل‌های هر آن دل مرده هر لحظه
کند بازار عشق از نو بر ای قاصی و دانی
چو نظم لؤلؤ لالا چو یاقوت بها والا
چو مرجان قیمتش بالا بخود چون لعل رمانی
چو هر لفظی دهد معنی‌اش می کند گفتم
تعالی الله چه یکتا گشته این دیوان بوطنی
ز شیخ کامل و اکمل امام عارف و افضل
میان واصل و کامل لسانی غوث گیلانی
که نامی نامیش احمد امام امجد و اوجد
ازو گشته جزیر سر بسر پر فیض و نورانی
هزاران رحمت از حق باد بر جان شریف او
ز مایان آفرین بر وی چو بارانهای نیسانی
قلم بشکن تو طاهر کز تنایش چون توان گفتن
که در دهر ویش کجاگشته یک دیگر برش ثانی

6. Şi'reka Mela 'Ebdirrehîmê Westanî

Di vê destnivîsê da Mela 'Ebdirrehîmê Westanî şî'reka xwe jî ya kurdî di der heqê Melayê Cizîrî da îneye, ew jî belav nebûye. Eve deqê wê ye:

Meded ya Ehmedê Buhtî bike rehmê li me derwîşan
Te dîwanek ji durran rihtî Mela luqmanê dilrîşan

Kesê sahib fîraset bit dizanit cumle Qur'an e

Xudan 'ilm û heqîqet bit hemî remzên hedîsan e

Usûlê dîn diket îzhar we her beytek çu ayatan
Ji Furqanê bizan ey yar ji tamamê diket hikayatan

Cemî'ê me'na Qur'anê di dîwana te mezmûn e
We her lefzek di dîwanê heqîqet wehy e mewzûn e

Mu'emmayê bi lisanê hal ji kelimê heq tu yî natiq
'Ecaib durrê bêemsal 'ibaratên di wê sadiq

Ne Hafîz vê diket me'na ne Tebrîzî û hem 'Umer
Ne Keşşaf û ne Bûsîna heme ra her tu yî serwer

Edîbê 'alema xeybê mu'ellimxaneê 'ilmî
Ledunnî ra diket reybê bi wan surran bi wê hilmê

Heme feyz û tecella ye tamam esrarê qudret tê
Şerî'et ra çî derya ye terîqet mewcê hikmet tê

Çî taqatê beşer têtin bi vî terzî belaxet hem
Meger îlham ji heq bêtin çu mewcê behrê der Qilzem

Seraser cezbe û nûr e heqîqet 'işqê mewcûd e
Hizar me'na tê meştûr e ji sîrrê zatê me'bûd e

Cilaya jenga qelban e ew e ser çeşmeya nûrê
Muhîte cumle 'ilman e tecellaya li ser Tûrê

Ji rûhê tu mededxahîn bike rehmê li mehrûman
Ji hubba te dil her ahîn eya xiyasê meczûban

Tu yî sultanê 'uşşaqan beqa billah dilê Tûrî
Çî meşhûr î li afaqan heta bêt nefxeya sûrî

Meded ya qutbê Cizrawî dilê 'Ebdirrehîm derd e
Bike derman birîna wî bihibellah hilîn perde
Amîn el-wet wel-halat 1354

Encam

Dîwana Melayê Cizîrî yek ji şaheserên edebîyata kurdî ya klasîk e û ji ber vê yekê di dîroka edebiyata kurdî de gelek edîb û zana li ser wê şerh nivîsîne. Yek ji wan jî Mela 'Ebdirrehîmê Westanî ye. Mela 'Ebdirrehîm, alimekî ji hêla Westana Wanê ye û di navbera salên 1894-1956an de jiyaye. Ji ber şerê cihana yekem çûye Cizîrê û li wir jî perwerdeya xwe domandiye. Hetanî niha sê berhemên wî tê zanîn ku ew jî kitêba *Dilaile'l-Sibyan, Şerha Dîwana Melayê Cizîrî* û komeke şî'rên wî ne.

Mijara vê gotarê şerha Mela 'Ebdirrehîmê Westanî ye ku wî li ser *Dîwana* Melayê Cizîrî nivîsiye. Westanî şerha xwe bi sê zimanan an ku bi erebî, farisî û tirkîya osmanî nivîsiye. Destnivîsa Westanî ya *Dîwana* Cizîrî ji 387 berperan pêk tê û ji bilî nivîsîna dîwanê bi xwe û danana te'lîqatan li ser hindêk cihan, mela 'Ebdirrehîmî çend tiştêkên di jî yên bimîfa nivîsîne. Bo nimûne, li serê wê çend berperek li dor kêş û weznên şî'rê nivîsiye û her kêşekê hindêk nimûne bo înayîne û ji bilî behrên 'erûzî yên behs jê kirî wî behsê rengên meqaman jî kirîye.

Ew bi xwe Mela 'Ebdirrehîmê Westanî di jîyana xwe da pitir ji daneyekê ji *Dîwana* Melayê Cizîrî nivîsiye li Remezana sala 1353/1934ê. Her weha li ser te'lîqên Mela 'Ebdirrehîmî hejmareka dîrokan têne dîtin, ew jî eve ne: 1353, 1371, 1366 û 1375. Ji vê têtê zanîn ku heta wê sala ew tê da mirî jî hêsta wî te'lîq lê zêde dikirin. Li dûmahîka destnivîsê jî Mela 'Ebdirrehîmê Westanî çend berper li dor şerha hindêk zarav û muştêhatên *Dîwana* Cizîrî berhev kirîne, wek ferhengokeka biçûk û ew di şerha xwe da bo van peyvan li dû rêbaza sûfiyan çûye.

Bi vê nivîsarê me xwest ku Mela 'Ebdirrehîmê Westanî û şerha wî ya li ser *Dîwana* Melayê Cizîrî bidine nasandin. Em hêvî dikin ku siberoj ev berhema destnivîsê bibe cihê lêkolînên xebatên kurdî yên akademîk.

Çavkanî

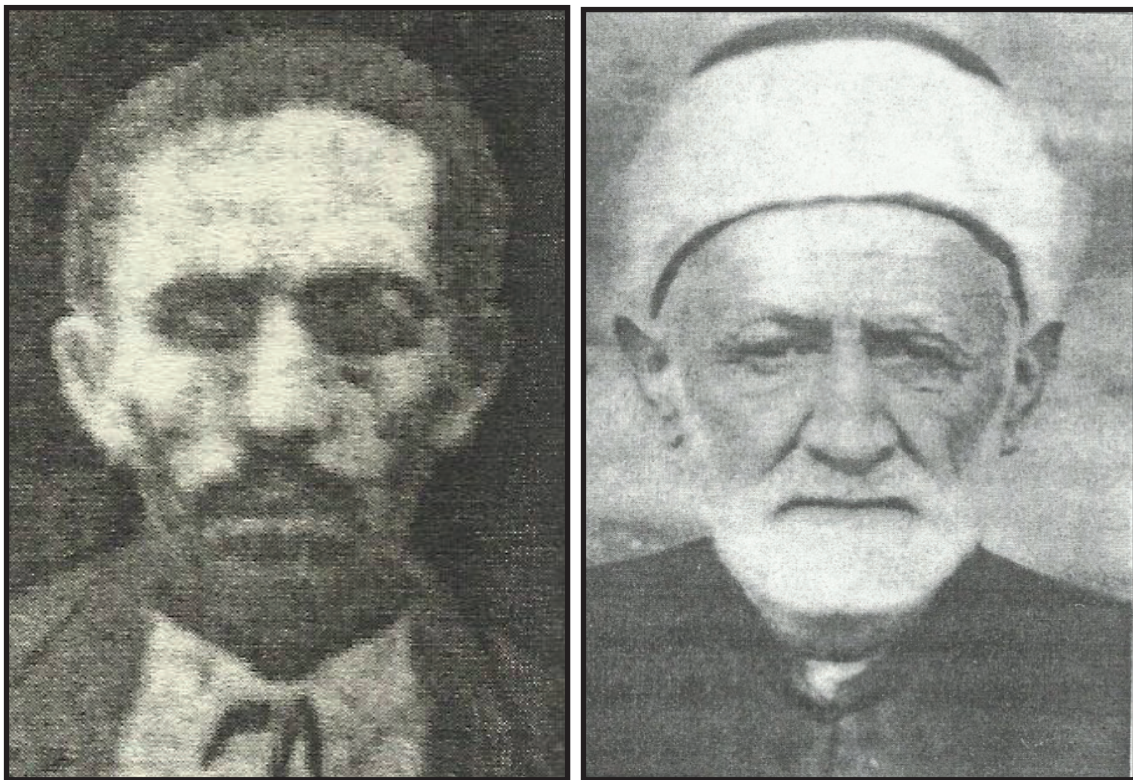
Adak, A., Acar, H. & Aykaç, Y. (2017). Bibliyografyaya Melayê Cizîrî. *Mukaddime*, C. 8, jimar 3, Hejmara Taybet - Melayê Cizîrî, 171-199.

Bingöl, A. (2008). *Kulîlkên Baxê Botan*, Diyarbekir: Enstîtuya Kurdî ya Amedê.

Mela Ebdirrehîmê Westanî. *Destnivîsa Şerh û Te'lîq li ser Dîwana Melayê Cizîrî*. (Fotokopiya Nusxeyê).

Nursî, Bediüzzaman S. (2011). *Emirdağ Lahikası*. (c. II). İstanbul: Zehra Yayıncılık.

Pêvek

Du wêneyên cuda yên Mela 'Ebdirrehîmê Westanî (1894-1956)

Deştpeka Dîwana Melaya Cizîrî bi deştivîsa Mela 'Ebdirrehîmê Westanî.

Destpêka Şerha Dîwana Melaya Cizirî ya Mela 'Ebdirrehîmê Westanî.

Wereqek ji Şerha Dîwana Melaya Cizirî ya Mela 'Ebdirrehîmê Westanî.

Wereqek ji Şerha Dîwana Melaya Cizirî ya Mela 'Ebdirrehimê Westanî.

Wereqek ji Şerha Dîwana Melaya Cizirî ya Mela 'Ebdirrehimê Westanî.